

Aan de slag in die Natura 2000 bossen!

De nieuwe natuurwetgeving zou binnenkort wel eens een einde kunnen maken aan de speciale beschermingsstatus van bossen via de Boswet. De Natura 2000 bossen zal de hoogste staat van bescherming blijven gelden. Dat betekent echter niet dat de beheerder in deze bossen niets meer mag doen.

— Bart de Haan (Natuurmonumenten)

> IN NEDERLAND VALLEN acht bostypen onder bescherming van Natura 2000 (tabel pagina 29). De aanwijzingen variëren per Natura 2000 gebied van een behoud van de oppervlakte en kwaliteit, tot een uitbreiding van het oppervlak en/of verbetering van de kwaliteit. In enkele gevallen mag het areaal van het habitatype bos iets afnemen ten gunste van andere Natura 2000 habitats.

Enkele soorten van de Habitatrichtlijn leven ook in Natura 2000 bossen. Zo leeft de zeggekorfslak in *Beekbegeleidende bossen* met een ondergroei van grote zeggen, de Spaanse vlag leeft in bosranden van het *Eiken-haagbeukenbos* van het Heuvelland en het vliegend hert is een typische soort van de *Oude eikenbossen*. Bij elk Natura 2000 bostype zijn kenmerkende soorten opgenomen die niet als aparte soort zijn opgenomen op de Habitatrichtlijn, zoals regenboogruisvlieg, bosroos en wespandief. Hun aan- of afwezigheid zegt iets over de kwaliteit van het Natura 2000 bos.

Er speelt een aantal problemen rond de Natura 2000 bossen. De meeste van deze problemen hangen nauw met elkaar samen: de abiotiek is vaak niet op orde, de interne structuur ontbreekt nagenoeg en vaak zijn ze te klein om goed te functioneren als bosecosysteem.

Hoe groter hoe beter!

Grote boscomplexen zijn beter bestand tegen negatieve milieu-invloeden en zijn over het algemeen completer. Een groter bos zorgt er ook voor dat in het centrum van het bos een

echt bosklimaat gaat heersen, zonder al te veel externe invloeden. Dit laatste is met name voor vochtige Natura 2000 bostypen, zoals *Hoogveenbossen* en *Vochtige alluviale bossen* van groot belang. Dus het streven naar grote boscomplexen lijkt een logische keuze.

Toch kan er ook een nadeel kleven aan het vergroten van een bos. Met name naaldbos verdampt veel meer dan lage vegetaties. Dus wanneer de hydrologie nog niet op orde is, moet voorzichtig worden omgegaan met de uitbreiding van bossen. Dat geldt bijvoorbeeld bij *Alluviale bossen* langs beken met een klein debiet of zelfs niet permanent watervoerend zijn. Hier kan het soms zelfs beter zijn om bovenstrooms (delen) van bossen te verwijderen. Hierover wordt bijvoorbeeld gesproken bij de Oldenzaalse stuwwal.

Wil een beheerder het Natura 2000 bos vergroten, zal er meestal een goede analyse nodig zijn van het gehele bos en de omgeving: Waar liggen potenties voor de uitbreiding van het *Eiken-haagbeukenbos*, hoe is de abiotiek, waar stroomt het water, waar is alluviaal bos te ontwikkelen? Indien de ruimte er is om het bos uit te breiden kun je het bos laten ontstaan of je kunt het (deels) aanplanten. Omdat alle fasen in de ontwikkeling naar bos hun eigen ecologische waarde hebben, verdient de eerste optie meer aandacht bij beheerders dan nu het geval is. Aanplant is een optie als er weer snel een bos moet staan en wanneer gewenste boom- en struweelsoorten in de omgeving ontbreken. Zo

foto's natuurmonumenten

Er ontbreken in veel bossen als gevolg van het voormalige bosbeheer en ziekte vaak linden (foto) en iepen.

ontbreken in veel bossen als gevolg van respectievelijk het voormalige bosbeheer en ziekte vaak linden en iepen.

De beruchte V's

De meeste Natura 2000 bossen blijken gevoelig voor de ver-thema's. Met name vermesting en verdroging eisen hun tol. De schade van teveel stikstof is bekend. Braamsoorten en grote brandnetel verdringen bosplanten als groot heksenkruid, dalkruid en slanke sleutelbloem. Wat is daar tegen te doen? Voor de grondwaterafhankelijke bostypen is vernatten de meest effectieve oplossing, als tenminste vast staat dat het grondwater van goede kwaliteit is. De basen uit het grondwater kunnen dan de verzuring tegengaan en het ijzer uit het grondwater bindt aan het fosfaat.

Hydrologische (herstel)maatregelen kunnen ook van essentieel belang zijn voor regenwatergevoede bossen. Niet alleen in hoogveengebieden maar zeker ook in laagveengebieden waar veel *Hoogveenbossen* last hebben van wegzijging, is het aanleggen van een hydrologische 'muur' met behulp van sloten en greppels effectief. Voorwaarde is wel dat deze wateren gevoed worden met schoon regenwater of niet bemest oppervlaktewater.

Vaak kunnen met relatief kleine maatregelen stukken bos vernat worden. Voorbeeld zijn vernattingsmaatregelen in *Beekbegeleidende bossen*. Te denken valt hierbij aan het opzetten van het beekpeil met stuwtjes of met een

paar stukken dood hout. Stuwtjes hebben het nadeel dat ze voor beekfauna moeilijk passeerbaar zijn. De beek kan ook verondiept worden door er zand, grind of keileem in te storten. Het herstel van de meandering, al dan niet middels grondverzet, kan de retentietijd vergroten en zo voor extra vernatting zorgen. Inmiddels is er veel ervaring opgedaan met deze beekherstelmaatregelen. Ze blijken vaak effectief. Het is ook hier weer van belang dat de waterkwaliteit in de beek op orde is, voor wordt overgegaan tot herstel.

Aandachtspunt voor de beheerder is wel de discussie over mogelijke natschade. In de praktijk valt die schade vaak erg mee en valt zelfs vaak veel lager uit dan de droogschade waar veel agrariërs last van hebben. Droogtestress kan worden voorkomen door in de buurt een waterbuffer te hebben. Natuurgebieden kunnen deze functie vervullen. Zo kunnen natuurgebieden voor agrariërs een belangrijke functie gaan vervullen. Agrariërs hiervan overtuigen is iets wat de beheerder samen met het waterschap kan doen.

Er zijn meer dingen uitprobeerde om verzuring van bossen tegen te gaan. Bekende voorbeelden zijn bekalking en het verwijderen van de zure strooisellaag. Bekalking leidt echter vaak tot verruiging. Zelf decennia na toepassing van kalk is de verruiging nog zichtbaar. Ook is inmiddels duidelijk geworden dat het verwijderen van de (zure) strooisellaag nega-

tief kan uitpakken. Bodemvorming, essentieel voor een stabiele bosbodem, wordt er namelijk ernstig door vertraagd. Daarnaast kunnen de effecten van de te hoge stikstofdepositie juist verergeren, doordat er bij het verwijderen van het strooisel er geen bufferende organische laag meer is. Her en der de strooisellaag verwijderen om zo pioniersplekjes te creëren is natuurlijk prima.

Ook het simpelweg oogsten van hout is een goede methode om de overdosis aan stikstof af te voeren. Dit is niet alleen gunstig voor de vegetatie, maar ook voor de fauna. De bewijzen dat ook fauna last heeft van de stikstofvrucht stapelen zich op. Rupsen van de nachtpauwoog vallen dood uit de hei, sperwers reproduceren nauwelijks meer. Ook de voor Natura 2000 bossen kenmerkende soorten zwarte specht en matkop hebben waarschijnlijk te lijden onder een overdosis stikstof.

De zaag er in

Jonge bossen krijgen al snel een eenvormige structuur, en dan maakt het niet uit of het een productiebos is of een natuurbos: De kroonlaag raakt gesloten. Het schaarse licht dat tot de bosbodem doordringt is dan vaak onvol-

doende voor bosplanten en (daarmee) voor veel bosfauna. Schaduwsoorten als robertskruid en stijve klaverzuring houden het nog lang vol. Maar minder schaduwtolerante soorten, zoals fraai hertshooi, purperorchis en boswederik verdwijnen. En dat wordt nog eens versneld door vermessing en verdroging.

Schaduwboomsoorten zijn bij afwezigheid van beheer in het voordeel ten opzichte van lichte houtsoorten. Zo zal beuk bij nietsdoen beheer in niet te natte Natura 2000 bossen op termijn gaan domineren met eiken en haagbeuken als begeleidende boomsoorten. Het beukenblad verteert slecht en vormt een dikke strooisellaag die het bosplanten fysiek moeilijk maakt om zich te vestigen. Nog vervelender is dat beuk en eik verzurend bladstrooisel produceren.

Het verwijderen van bomen die een verzurende strooisellaag produceren, vertraagt de verzuring van de bodem. Doordat beuken voor veel schaduw zorgen, verbetert bij het verwijderen van beuken ook meteen het (licht)klimaat van het bos. Pas recentelijk zijn enkele bosbeheerders gaan dunnen met natuurwaarde als uitgangspunt. Hierbij worden de dikke bomen gevrijwaard van de concurrentie om licht. Ze krijgen veel meer ruimte dan bij een houtproductie

dunning gebruikelijk is. Het doel is het creëren van woudreuzen. Eventuele herplant kan in dit soort gevallen het beste gebeuren met bomen die baserijk strooisel vormen zoals linden, iepen en hazelaar.

In bossen die zwaar belast zijn met stikstof kunnen na dit soort grootschalige ingrepen braamsorten en brandnetels gaan domineren. Lokaal is dit welkom maar wanneer er echt een probleem ontstaat, kan een beheerder er voor kiezen om dan toch maar wat minder rigoureuze in te grijpen. De stelregel is dat maximaal 5% van de bosbodem in het licht wordt gezet. Voor de meeste bosplanten is dat voldoende.

In natuurlijke bossen bestaat zo'n 15%-35% van het oppervlakte uit open plekken en bestaat zo'n 30% van de biomassa uit dood hout. Wanneer er nog onvoldoende open plekken zijn, is zwaarder ingrijpen zonder herplant een optie. Als de massa aan dood hout nog onvoldoende is, is het goed om bij elke ingreep de hoeveelheid dood hout te laten toenemen. Extra structuur kan worden toegevoegd door een deel van de bomen om te duwen of te ringen. De bosbeheerder moet het dode hout zo 'neerleggen', dat toekomstige ingrepen mogelijk blijven.

Purperorchis

Voor Natura 2000 bostypen waarin beuken van nature thuis horen, zoals het *Veldbies-beukenbos* en het *Beuken-eikenbossen met hulst* is één beuk per hectare voldoende om de biodiversiteit die met beuken gepaard gaat (bijvoorbeeld enkele zeldzame paddenstoelen) te behouden. Er is dus ook in beukenbossen nog genoeg ruimte voor de beheerder om in te grijpen in de bosstructuur!

Het oogsten van een deel van het hout zal ook in de climaxfase nog mogelijk zijn, zonder de natuurwaarden te schaden. De verwachting is zelfs dat de natuurwaarden ook in de climaxfase gebaat zullen zijn bij enige vorm van ingrijpen. Houtoogst past daar prima bij.

Dan gaan we toch begrazen?

Om de structuur van bossen te versterken of te behouden en om bochtige smele in te dammen, is vaak, ook in Natura 2000 bossen, bosbegrazing ingezet. Er is inmiddels veel ervaring met bosbegrazing. Bosbegrazing blijkt effectief om bochtige smele terug te dringen. Ook levert begrazing voordelen in structuurrijke bossen: Grazers houden de open plekken langer open en dragen zo bij aan het behoud van deze structuur. Tevens bevoordelen ze planten met

doorns en stekels. Veel hiervan zijn zeer aantrekkelijk voor insecten. En grazers faciliteren de verspreiding van zaden van bosplanten. Bosbegrazing heeft ook nadelen. Begrazing is af te raden in *Hoogveenbossen*, in naaldbossen die moeten worden omgevormd naar loofbos en in bossen met weinig structuur. In *Hoogveenbossen* kan door vertrapping van de veenmoslaag veraarding optreden. Ook zal het bos verruigen door de bemesting. Indien *Hoogveenbos* deel uitmaakt van een veel grotere begrazings-eenheid, zal betreding van het *Hoogveenbos* vanwege het natte karakter waarschijnlijk minimaal zijn. Begrazing zal de omvorming van naaldbos richting loofbos, bijvoorbeeld *Beuken-eikenbossen met hulst* alleen maar vertragen. Opkomend loofhout wordt systematisch kort gehouden. En mocht er toch een loofboom doorbreken, gaat dit vaak om bomen met minder lekker loof, zoals berk en beuk. Veel gewenste boom- en struiksoorten als zoals linden, iepen en hazelaar zullen, als ze al voorkomen, door bosbegrazing extra op achterstand worden gezet. Wanneer een bos weinig gaten heeft, zullen de grazers zich naast grassen toeleggen op andere bosplanten. De bedekking met bosplanten

(koeien vinden de meeste varens erg smakelijk!) neemt hierdoor eerder af dan toe.

Maar ik mag toch niets doen!

Sommige beheerders denken dat ze in hun Natura 2000 bossen niets mogen doen omdat het ook A-locaties zijn. Dit zijn bossen waarin voorbeelden van inheemse bostypen behouden en ontwikkeld worden. De potentieel natuurlijke vegetatie is het einddoel, maar de weg er naartoe staat niet vast. Als bijvoorbeeld typische bosplanten dreigen te verdwijnen omdat het kronendak gesloten is, mag de beheerder dus wel degelijk het kronendak lichten. Ook staat het vrij om bij het eindbeeld passende boomsoorten te introduceren.

Elk bostype een ander beheer

Ondanks dat het lijkt of er met de bescherming welke uit gaat van de Habitatrictlijn niets meer mag in en rond Natura 2000 bossen, is het tegendeel waar. In bijna elk Natura 2000 bos zal ingrijpen nodig zijn om de kwaliteit te behouden of te verbeteren. Juist de Natura 2000 bossen stellen de beheerders telkens weer voor nieuwe uitdagingen.<

Bart de Haan, b.dehaan@natuurmonumenten.nl

Code	Verkorte naam habitatype	Aantal Natura gebieden met doel voor dit bostype	Geschat oppervlak in Nederland in ha
2180	Duinbossen	16	1.000-10.000
9110	Veldbies-beukenbossen	1	10-100
9120	Beuken-eikenbossen met hulst	12	10-100
9160	Eiken-haagbeukenbossen	17	100-1.000
9160_A	Hogere zandgronden	n.b.	n.b.
9160_B	Heuvelland	n.b.	n.b.
9190	Oude eikenbossen	16	100-1.000
91Do	Hoogveenbossen	21	100-1.000
91Eo	Vochtige alluviale bossen	13	100-1.000
91Eo_A	Zachthoutooibossen	n.b.	n.b.
91Eo_B	Essen-iepenbossen	n.b.	n.b.
91Eo_C	Beekbegeleidende bossen	n.b.	n.b.
91Fo	Droge hardhoutooibossen	5	1-10